

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

กรุงเทพมหานครเป็นทั้งเมืองหลวง และเป็นศูนย์กลางการปกครองประเทศไทยซึ่งเป็นเขตการปกครองพิเศษ มีอิสระในการบริหารจัดการ ประชาชนจากภูมิภาคต่าง ๆ จึงหลั่งไหลเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมาก โดยมีการก่อตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่ไปทางการมีการบุกรุกพื้นที่ราชการและภาคเอกชน กรุงเทพมหานครเป็นเหมือนกับเมืองใหญ่ ๆ ในโลกที่มีการก่อตัวกันขึ้นจากหน่วยเล็ก ๆ เกิดจากปัจจัยการดำรงชีวิตที่ไม่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตต่างคนก็เน้นการเอาตัวรอด ซึ่งในแต่ละชุมชนก็มีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นและสถานการณ์ที่เป็นอยู่อย่างแท้จริง การพัฒนาประเทศส่งผลให้กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของทุก ๆ ด้านนั้นทำให้เกิดการอพยพย้ายของประชาชนในชนบท เพื่อเข้ามาหางานทำหรือแสวงหาการดำเนินชีวิตที่ดีกว่าเดิม ประกอบกับกรุงเทพมหานครมีการใช้ที่ดินเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย และเป็นแบบกระจายกระจาย โดยรัฐไม่สามารถเข้ามาควบคุมได้จึงทำให้เกิดปัญหาต่อการดำเนินชีวิตทุกด้านและสภาพแวดล้อมของกรุงเทพมหานครด้านกายภาพ ชีวภาพ และสังคม โดยเฉพาะปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ที่ซึ่งกรุงเทพมหานครไม่สามารถรับผู้คนที่หลั่งไหลเข้ามาได้อย่างมีข้อจำกัด จึงทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกใช้ที่ดินหรือเช่าที่ดินของเอกชนและหน่วยงานของรัฐเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยแบบที่พักรั้วครัวหรือกึ่งถาวรที่ไม่เป็นระเบียบแบบแผนบนพื้นที่แคบ ๆ ก่อให้เกิดสภาพแหล่งเสื่อมโทรมหรือชุมชนแออัด (อภิชาติ จงพูนผล, 2539 : น. 1)

การพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพดี มีชีวิตที่สุขสบายนั้นอาจทำไม่ได้โดยบุคคลคนเดียวหรือชุมชน ๆ เดียว แต่การเริ่มต้นจากชุมชนเล็ก ๆ เข้าสู่กระบวนการเครือข่ายอันจะทำให้ชุมชนแต่ละชุมชนช่วยเหลือตนเองได้ การทำให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำให้บางอย่างด้วยความรัก และความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ ขึ้น ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกันโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น ชุมชนเข้มแข็งนั้นมีลักษณะที่สำคัญในหลายด้าน คือ มีจิตสำนึกชุมชน วิญญาณชุมชน เป็นชุมชนเรียนรู้ มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง มีการจัดการชุมชนที่ดี มีเครือข่ายชุมชน มีภาวะผู้นำชุมชน

เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ เป็นชุมชนสงบสุขและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (สนธยา พลศรี, 2545 : 55-56)

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรไทยทั่วทุกภูมิภาคควรได้รับการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 30 “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้” (<http://th.wikisource.org/wiki/>, 2549) เพื่อให้ประชากรทั้งหมดได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เพราะการที่รัฐเข้าไปช่วยเหลือโดยเน้นการจัดสรรงบประมาณเพียงด้านเดียวและพัฒนาเพียงมิติเดียวทางสังคมย่อมไม่สามารถพัฒนาสังคมหรือชุมชนได้ รัฐจึงได้จัดให้มีคณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.) กำหนดการจัดเก็บข้อมูลจำเป็นพื้นฐานในเขตเมือง (เทศบาล เมืองพัทยาและกรุงเทพมหานคร) ก็เพียงเพื่อให้ผู้บริหารขององค์กรปกครองท้องถิ่น ได้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในการวางแผนแก้ไขปัญหและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งในความจำเป็นพื้นฐานที่คณะกรรมการฯ ได้กำหนดเป็นตัวชี้วัดนั้น ประกอบด้วย สุขภาพดี มีบ้านอาศัย ฝึกฝนการศึกษา รายได้ก้าวหน้า ปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย และร่วมใจพัฒนา ประชาชนมีอัตราการตายอันเนื่องมาจากค่านิยมผิด ๆ เช่น ค่านิยมการดื่มสุรา ค่านิยมการเที่ยวกลางคืน ค่านิยมการเที่ยวผู้หญิง และค่านิยมการเล่นการพนัน ไม่ปฏิบัติตามหลักศาสนกิจที่ตนนับถือ จึงกลายเป็นปัญหาของชุมชนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (คณะกรรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2545)

ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งตามลักษณะของสังคมไทยนั้นมักแยกอิสระกับการรวมกลุ่มออกจากกันจึงเห็นว่า ชุมชนไทยมีความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง คือ มีลักษณะพฤติกรรมหรือความเชื่อที่ไม่ชอบเข้าไปยุ่งในเรื่องราวของผู้อื่น โดยสืบเนื่องมาจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านของไทยส่วนใหญ่จะแบ่งกันเป็นหมู่เป็นเหล่า จึงขาดการร่วมมือหรือไม่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน ต่างคนต่างอยู่ การก่อตัวในรูปแบบของวัฒนธรรม จึงมิใช่เป็นการคิดหรือสร้างระบบแนวคิดในด้านอำนาจ แต่เป็นการบ่มเพาะบุคลิกภาพของคนในสังคมแต่ละสังคมซึ่งสามารถมองย้อนรอยกลับไปดูประวัติศาสตร์ชุมชนในชุมชนนั้น ๆ ว่ามีการเป็นอยู่อย่างไร ปัจจัยอะไรที่ทำให้ชุมชนมีการพัฒนาตนเองและมีการสังเกตเห็นพฤติกรรมของบุคคลโดยผ่านค่านิยม ความพึงพอใจ เจตคติความสนใจ แรงจูงใจ และความคาดหวัง (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2532 : น. 85)

คนในชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชนเอง ไม่ได้เกิดจากการติดตามหลักทฤษฎีแต่เป็นประสบการณ์เพื่อการเอาตัวรอดแม้จะมองว่าชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในอดีต แต่ก็ยังเป็นอดีตที่มีฐานะเป็นรากฐานปัจจุบันและอนาคต เพราะคหิชาชาวบ้านไม่ได้ศึกษาแต่เพียงเรื่องราวในอดีตเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของกลุ่มชนอีกด้วย ดังนั้นคหิชาบ้าน จึงเป็นเสมือนตัวบ่งชี้ระดับวัฒนธรรม คีลธรรม ความเชื่อ ความต้องการ แนวคิด อุดมการณ์และบริบทอื่น ๆ ในชีวิต คหิชาบ้านเป็นตัวบ่งบอกคุณลักษณะเฉพาะของสภาพชีวิตและสังคมของผู้คนในท้องถิ่นต่างกัน ตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป (อาคม เชนทองคำ, 2543 : น. 41)

ในการกำหนดความมั่นคงของชาติจะต้องหันกลับมาศึกษา และทำความเข้าใจ “คน” และการก่อตัวของชุมชนให้มากขึ้น จึงจะรู้แนวทางในการพัฒนาชาติให้ไปสู่ทิศทางที่ควรจะเป็น เพราะชุมชนเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่จะพัฒนาตามสถานะที่แท้จริง ทำให้เกิดความมั่นคงของชุมชนรวมทั้งมีชีวิตอยู่ร่วมกับคนในชุมชนได้อย่างถูกต้องและดีงามซึ่งก้าวสู่การยอมรับ อันกลายมาเป็นความมั่นคงทางสังคมและของชาติ การศึกษารูปแบบการก่อตัวของชุมชน นอกจากศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ยังเป็นการศึกษาถึงการจัดระบบของชุมชนอันปราศจากอำนาจรัฐ มีรากฐานมาจากปรัชญาของชุมชนร่วมกันซึ่งในแต่ละช่วงอายุคนในชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตามยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนและการคงไว้ซึ่งภูมิศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้านซึ่งอ่อนตัวลงบ้างตามกาลสมัย ไม่ได้ถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมชุดใหม่ วัฒนธรรมผลิต การบริโภค และวัฒนธรรมทางสังคมที่ตามด้วยระบบทุนนิยม มักเป็นวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยเงินทุนและพื้นความรู้สมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงรสนิยม ค่านิยม รวมทั้งความเชื่อ ระบบทุนที่เข้ามายังไม่เข้มแข็งพอที่จะหล่อหลอมจิตสำนึกของหมู่บ้านอย่างนั้นได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541 : 11)

จึงเป็นที่น่าศึกษาว่า ทำไมชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครถึงสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ให้อยู่บนพื้นฐานการเกิดขึ้นของค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปจนทำให้ชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ ได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งหรือมีผลต่อการก่อตัวของชุมชน

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการหล่อหลอมชุมชนเป็นหนทางหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ปัญหาให้กับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง และทำให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญและเข้าใจบทบาทของคนในชุมชนได้ดีขึ้น โดยไม่ต้องอาศัยกลไกของรัฐเข้ามารับผิดชอบมากนัก อีกทั้งทำให้ได้มองเห็นอดีตของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร ที่ได้มีการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายคือชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร เพราะชุมชนเหล่านี้เดิมเป็นชุมชนพิเศษที่มีการก่อตัว ที่ห่างไกลความเจริญ มีอาชีพทำไร่ ทำนา เหมือนกับชุมชนบทในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย แต่มีความเคลื่อนไหวของชุมชนตลอดเวลา ซึ่งไม่เหมือนกับชุมชนในชนบท ซึ่งมีความคงที่ไม่ได้มีความหลากหลายในการพัฒนา ส่วนใหญ่ก็อยู่ใน

วงจำกัด การที่ชุมชนได้เริ่มรวบรวมหล่อหลอมความเป็นคนไทยในสภาพที่แท้จริง สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนใหม่ เน้นที่การให้ประชาชนในชุมชนเป็นศูนย์กลางและเป็นหัวใจของการพัฒนา หลักพุทธธรรมที่ในอดีตก็เป็นส่วนหนึ่งของการก่อร่างสร้างตัวที่ชุมชนไทยในอดีตได้นำมาเป็นกรอบในการสร้างสรรค์ชุมชน

ดังเช่น การก่อตั้งสหกรณ์การออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว ในชุมชนจังหวัดสงขลา ได้นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในชีวิตจริงและกับชุมชนจริง ๆ โดยเน้นให้ชุมชนมีการประหยัด อุดมขยัน ไม่ทอดทิ้งชุมชนและมีความซื่อสัตย์เป็นที่ตั้ง รวมทั้งมีการรวมตัวกันตามวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านและใช้หลักพุทธธรรมในการปลูกฝังค่านิยมแห่งความซื่อสัตย์ให้แก่ประชาชนในชุมชน จะเห็นได้ว่า ความมั่นคงของชุมชนแม้รัฐไม่ได้จัดงบประมาณเต็มรูปแบบแต่ชุมชนที่รวมตัวกันอย่างเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และก่อให้เกิดความสงบสุข แม้ว่าการสร้างความมั่นคงของชาติจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน ทั้งโครงสร้างทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงของสังคมและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป รูปแบบของวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากความหลังไหลของแนวคิดค่านิยม วัฒนธรรมของชาติตะวันตกเข้ามาอย่างรุนแรง และการที่ชุมชนไทยไม่ได้ตั้งรับให้ดีจึงไหลไปตามกระแสของค่านิยมและวัฒนธรรมเหล่านั้น

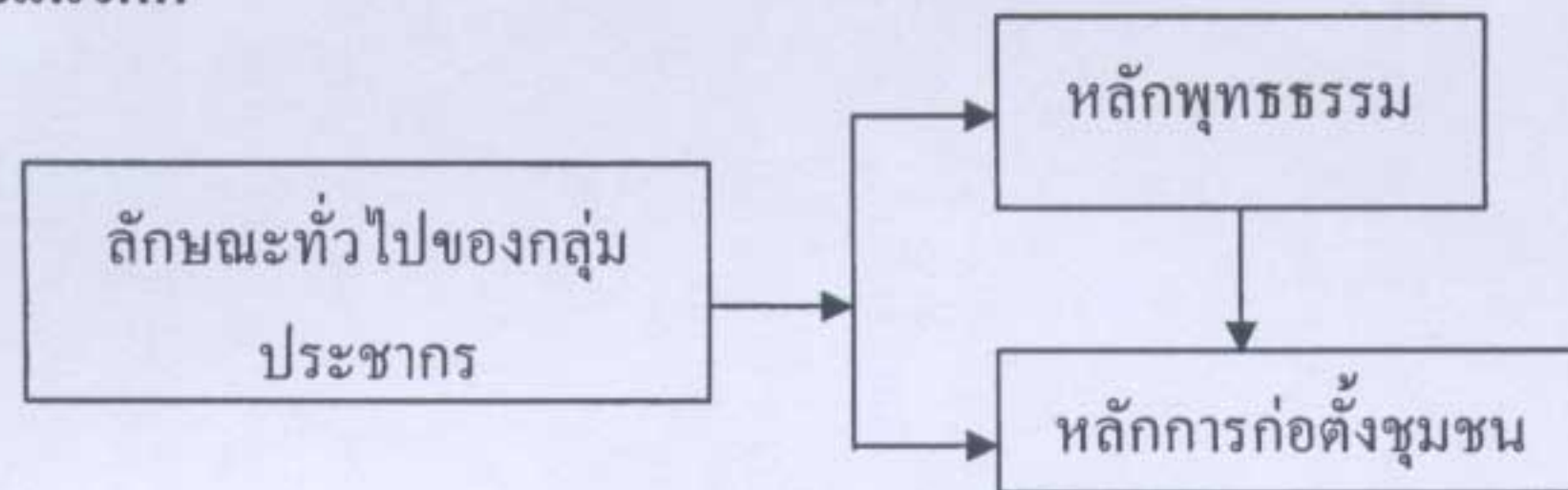
วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความสำคัญมากทั้งในแง่จิตใจ เอกลักษณ์ และความภาคภูมิใจของคนไทย ทั้งทำให้เกิดพลังผลักดันที่จะให้มีการพัฒนาท้องถิ่น ชุมชน และประเทศชาติ เพราะถ้าหากวัฒนธรรมชุมชนหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านมีอยู่ รูปแบบขององค์กรต่าง ๆ ก็สามารถรื้อฟื้นให้กลับมาดังเดิมได้ แต่ทั้งนี้การเปลี่ยนฐานระบบเศรษฐกิจดั้งเดิมมาเป็นทุนนิยมทำให้หมู่บ้านไม่มีกำลังในการพัฒนา เพราะวัยทำงานก็ออกจากหมู่บ้านเพื่อหาเลี้ยงชีพ กลับภูมิลำเนาครั้งหนึ่งก็เฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น แม้กลับมาก็นำวัฒนธรรมของสังคมอีกรูปแบบหนึ่งเข้ามาซึมซับเข้าไว้ในชุมชนของตนโดยไม่รู้ตัว

หลายชุมชนได้สร้างกรอบในการดำเนินชีวิตที่หลากหลายวิธี อันเป็นแบบเฉพาะของแต่ละชุมชนเห็นกันอย่างชัดเจนในรูปแบบการรวมตัว การทำกิจกรรมตามหลักความเชื่อของตน การรวมตัวกันในวัดวาอารามต่าง ๆ หรือในศูนย์ สภา หรือศาลาประจำชุมชน เพื่อทำบุญ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแก้ปัญหาชีวิต การช่วยกันดูแลเยาวชนของตนให้มีทักษะในการดำเนินชีวิตโดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นสื่อกลางในการประสานชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง โดยเฉพาะในชุมชนชาวพุทธ มักจะใช้เวลาส่วนใหญ่ปฏิบัติตนตั้งแต่ตื่นนอนถึงเข้านอนตามหลักพุทธธรรมซึ่งจะถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชนโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตใจได้เป็นอย่างดี

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการก่อตัวของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่มีผลต่อการก่อตัวของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อเสนอแนะวิธีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชุมชน

1.3 กรอบแนวคิด

1.4 สมมติฐาน

1. ลักษณะทั่วไปของคนในชุมชนที่แตกต่างกันจะมีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในชุมชนและชีวิตประจำวันแตกต่างกัน
2. ลักษณะทั่วไปของคนในชุมชนที่แตกต่างกันจะมีระดับความเกี่ยวข้องกับหลักการก่อตั้งชุมชนแตกต่างกัน
3. หลักพุทธธรรมมีผลต่อการก่อตัวของชุมชน
4. การประยุกต์หลักพุทธธรรมมีผลต่อการใช้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาเฉพาะชุมชนในเขตหลักสี่และเขตบางขุนเทียน
2. สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้รู้ พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่หรือเคยอยู่ในชุมชนเขตหลักสี่และเขตบางขุนเทียนไม่ต่ำกว่า 10 ปี ขึ้นไป
3. ศึกษาแนวคิดทางด้านหลักพุทธธรรมของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนหลักพุทธธรรมที่มีผลต่อการก่อตัวของชุมชนและประยุกต์หลักพุทธธรรมไปใช้ในชุมชนเขตหลักสี่ เขตบางขุนเทียน และเขตอื่น ๆ ต่อไป

1.7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชน หมายถึง องค์กรทางสังคมที่มีบริเวณ สมาชิกตอบสนองความต้องการพื้นฐาน แก้ปัญหาส่วนใหญ่ของตนเองภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีความร่วมมือ รู้สึกเป็นเจ้าของ มีการเผชิญหน้ากันอย่างสนิทสนม มีภาษาพูด จารีตประเพณี มีพฤติกรรมไปตามเจตคติ ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกัน รวมทั้งการเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำซึ่งรวมทั้งการติดต่อสื่อสารต่อกันอย่างตรงไปตรงมา

แนวคิดชุมชน หมายถึง คุณลักษณะพิเศษของสังคมไทย คือ จิตวิญญาณและอุดมการณ์ของชุมชนอันทำให้เกิดประเพณี พิธีกรรมเพื่อผสมผสานให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุล

การก่อตัวของชุมชน หมายถึง ประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่อดีตที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน การอพยพโยกย้าย การเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อการทำมาหากิน และเพื่ออยู่อาศัยเบื้องต้น ของการเข้ามาของบุคคลเพื่อวัตถุประสงค์แห่งวิถีชีวิตโดยไม่มีรูปแบบของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต และกระบวนการความจริงทางธรรมชาติและสังคม

การก่อตัวของชุมชนด้วยหลักพุทธธรรม หมายถึง การรวมกลุ่มของประชาชนโดยมีพื้นฐานความคิดและวัตถุประสงค์เดียวกันทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น ศาสนสถาน (วัด) และที่เป็นนามธรรมคือหลักพุทธธรรมที่เป็นหลักคำสอนเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต

การประยุกต์หลักพุทธธรรม หมายถึง การนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในชีวิตและชุมชนให้เข้ากับสภาพการณ์ที่แท้จริงที่สามารถพิสูจน์ได้ เช่น หลักเบญจศีล สังคหวัตถุ หลักทฤษฎัมมิกัตถประโยชน์ และหลักมรณวาสธรรม